

Mozgókönyvtári trendek Skandináviában

Skandináviában igen nagy hagyománya van a mozgókönyvtáraknak, a bibliobuszt (és a „bibliohajót”) a kistelepüléseken élők könyvtári ellátásának szinte egyetlen működőképes modelljeként tartják számon. Messze északon a mostoha természeti körülmények miatt igen kicsi a népsűrűség, a lakosság nagyobb része a délebben fekvő városokban él. A mozgókönyvtáraknak ezért Skandináviában nagyon fontos szerep jut az északon elszórtan, apró településeken élő lakosság ellátásában. A legutóbbi években az – itt is tapasztalható – anyagi megszorítások következtében valamennyi skandináv államban csökkent a mozgókönyvtárak száma. Sok helyen az elektronikus információszolgáltatás segítségével próbálják meg elérni a távoli felhasználókat és hatékonyan kielégíteni információs igényeiket, amivel viszont a könyvtár a szociális funkcióját nem tudja gyakorolni.

A közös kérdésekre a skandináv országok közösen keresik a választ. Az együttműködést példázza az 1990 óta négyévente megrendezett Nordic Mobile Library Festival. Az első Svédországban tartották Åland szigetén, a legutóbbit 2002-ben a finnországi Turkuban. Ez utóbbi találkozón a problémákra való megoldáskeresés mellett a jövő várható trendjeinek a kifürkészésére is kísérletet tettek.

Jelenleg – annak ellenére, hogy világszerte folyamatosan csökken a mozgókönyvtári egységek száma – a négy észak-európai országban működik a legtöbb bibliobusz. Szintén itt regisztrálhatjuk a legdinamikusabb fejlődést az utóbbi években, így a kistelepülési ellátás hazai fejlesztése szempontjából sem lehet teljesen érdektelen a négy skandináv állam legfontosabb mozgókönyvtári trendjeit áttekinteni.

Finnország

Finnország 338 000 négyzetkilométeres hatalmas területén 5 180 000 lakos él meglehetősen egyenlőtlen elosztásban. Az ország területének (déli) 20 százalékán él a finnek több mint 60 százaléka. Az összesen 450 önkormányzatnak a háromnegyedében 10 000 lakosnál kevesebben élnek, míg csak minden tizedik település nagyobb 20 000 fősnél. A sajátos természeti adottságoknak megfelelően alakították ki a finnek a nagyon magas színvonalon operáló könyvtári szolgáltatási rendszerüket, amelynek fontos elemei a mozgókönyvtárak.

A négy skandináv ország közül Finnországban működik a legtöbb mozgókönyvtár, annak ellenére, hogy az utóbbi években számuk lassan csökken. A Finn Nyilvános Könyvtári Statisztika adatai alapján az 1999 és 2003 között a mozgókönyvtárak száma 203-ról 192-re csökkent. Ennél is drasztikusabb csökkenést mutat a mozgókönyvtári megállóhelyek száma: míg 1999-ben 17 218 helyen állt

meg Finnországban a bibliobusz, addig 2003-ra már csak 15 807 megállóban.¹ A mozgókönyvtárak számának csökkenése két okra vezethető vissza: egyrészt a pénzügyi megszorításokra, másrészt a nagyvárosokba tartó migrációra.

Amellett, hogy Finnország tudhatja magáénak a legtöbb bibliobuszt Skandináviában, a történelmi elsőség is a finneket illeti, ugyanis a négy északi ország közül itt indult újtára először mozgókönyvtári szolgáltatás. 1913-ban Helsinkiben egy könyvekkel megrakott lovas szekér kezdte járni a város utcáit.

Az 1999-es könyvtári törvény deklarálja, hogy egyenlő lehetőségeket kell biztosítani minden állampolgárnak a könyvtári szolgáltatások terén lakóhelytől függetlenül. Ez pedig ebben a régióban teljességgel lehetetlen mozgókönyvtárak nélkül. A 2001–2004 közötti időszakra kiadott finn könyvtári stratégia a mozgókönyvtárakkal kapcsolatban megállapította, hogy gyorsan változtatható profilú szolgáltatást kínálnak, a legrugalmasabb és leginkább alkalmazkodni képes könyvtári ellátást nyújtják, így képesek az együttműködésekre, a gyerekek, tanulók, idősek, mozgáskorlátozottak ellátására egyaránt. Ebben rejlik a szolgáltatási forma legnagyobb ereje.² A speciális funkciókkal működő bibliobuszok telepítése, a járművek adott felhasználói réteg igényei szerint való alakítása a finn mozgókönyvtárak fejlődésének egyik meghatározó tendenciája.

Finnországban jelenleg összesen három speciális funkcióval működő mozgókönyvtár van, amely kifejezetten nagyvárosokban élő gyerekek számára kínálja szolgáltatásait.³ 1990-ben bocsátották újtára ezt a kezdeményezést. Helsinkiben két busz működik kifejezetten ezzel a céllal, az egyik korán reggel indul és délelőtt járja az iskolákat és az óvodákat, hetente mintegy 70 helyen áll meg, a másik délután kettőtől van „szolgálatban” és 45 helyszínen kínálja szolgáltatásait. Mindkét busz a könyveken kívül rendelkezik magazinokkal, videokazettákkal, CD-kel és CD-ROM-okkal.⁴ Így oldották meg, hogy az iskolában és a délutáni szabadidő eltöltéséhez is rendelkezésre áll a kifejezetten gyerekeknek kifejlesztett bibliobusz.

A 2001–2004 közötti időszakra kiadott finn könyvtári stratégia a speciális igények kielégítése mellett a globális hálózatokhoz, a publikált tudás teljességéhez való hozzáférés kulcsaiként is szeretnék fejleszteni a mozgókönyvtárakat. Ennek érdekében a jövőben a cél, hogy minden háznál megálljanak a mozgókönyvtárak a ritkán lakott településeken. Az ötlet természetesen nem újkeletű, már korábban is nagyon sok egyedülálló ház mellé telepítettek mozgókönyvtári szolgáltató pontot.

Lappföldön ez az egyetlen szolgáltatási forma az elszórtan élő népesség számára, így itt fokozottan jelentkezik a szociális funkció. A könyvtárosoknak nemcsak a dokumentumokkal való ellátottságot kell biztosítani, de kicsit oldani kell a hideg északi területeken való egyedüllét magányát is. (Paradoxon, hogy míg az elszigetelten élő embereknek nagyobb szükségük van a könyvtáros személyére is, addig éppen ezeken a helyeken jut a legkevesebb idő a megállókra.) Lappföldön mindössze 15–30 percet áll egy helyben a bibliobusz.⁵

A vezeték nélküli (wireless), illetve a műholdas (satellite) internetkapcsolattal felszerelt mozgókönyvtár egyben nyilvános információ-hozzáférési pontként is funkcionál a jövőben a tervek szerint. Mindehhez azonban további technikai fejlesztésekre van szükség.

Mindezeknek megfelelően az újabb fejlesztésekről szóló híradások szerint 2001-ben Tampereben az eTampere program keretében „Netti-Nyisse” néven elindult egy

internetbusz, amely tíz felhasználói munkaállomása van. A kezdeményezés nem kifejezetten az információszolgáltatást tűzi ki célul, nagyobb hangsúlyt kap a felhasználóképzés. Csoportok számára lehetőség nyílik a „számítógépes írástudás” (computer literacy) készségek fejlesztésére, személyre szabott formában öt szakember vezetésével. A busz a város tulajdonában van, a működtetéséhez szükséges anyagi fedezetet finn információtechnológiával foglalkozó cégek szponzorálásával biztosítják.⁶

Kifejezetten könyvtári fejlesztést takar a kurikkai mozgókönyvtári fejlesztési projekt, amelynek célja, hogy naprakész információtechnológiával szereljék fel a bibliobuszokat. A projekt három részből áll. Első lépésben felmérik a felhasználók hálózati technológiára vonatkozó igényeit, ezt követően a buszt felszerelik a legmodernebb információtechnológiai eszközökkel, végül megalkotnak egy portált a felhasználók igényeihez igazítva. A projektet az Oktatási Minisztérium és két helyi nagyvállalat szponzorálja.⁷ Kurikkában azonban korábban sem volt ismeretlen a hálózati elérést biztosító mozgókönyvtár. 1994-ben a felhasználóknak már on-line kölcsönzésre volt lehetőségük, az ehhez megfelelő technológia biztosítása érdekében azonban a busznak centiméterre pontosan kellett beállni a megállókba, ez sok fennakadást okozott. Az ezredforduló évében GSM-telefonokat kezdtek használni az on-line kölcsönzéshez, ami a területi mobiltelefon-szolgáltatókkal való gyümölcsöző együttműködés eredményeképpen nagyon hatékonyak bizonyult. A távolabbi tervek és az ehhez szükséges fejlesztések a GPRS-es kapcsolat irányába mutatnak.

Szintén új finn mozgókönyvtári trend lehet a mobil multiszolgáltatás. Különösen vidéki területeken a mozgókönyvtáraknak olyan, teljesen más profilú szolgáltatóintézményekkel kell a jövőben felvenni a kapcsolatot, mint a posta vagy a bankok, és velük közösen működtetni egy multifunkcionális mobil szolgáltatópontot.

A finn állam az 1961-ben megjelent könyvtári törvény óta a helyi önkormányzatokat tette érdekeltté az új könyvtárak építésében és a bibliobuszok beszerzésében. Az állam fedezi az új járművek beszerzési és az új közkönyvtárak építési költségeinek 25–50 százalékát. 2002-ben több mint 3 és fél millió eurót osztottak szét tíz önkormányzat között, amelyek közül kettő új könyvtárat épített, nyolc pedig mozgókönyvtár beszerzését vette tervbe.

Dánia

Dánia 43 094 négyzetkilométeres területén 2002-ben 51 mozgókönyvtár működött. A 16 megyében 275 önkormányzatban összesen 5 383 507 lakos élt. Dánia abban különbözik a többi skandináv államtól, hogy nagyobb a népsűrűség, így a lakosság is kevésbé elszórtan, nagyobb településeken és az ország egész területén viszonylag egyenletes eloszlásban él. A mozgókönyvtári trendek tekintetében mégis sok hasonlóság figyelhető meg a többi skandináv országhoz képest.

Az első dán mozgókönyvtár 1926-ban indult a koppenhágai Gentofteben. 1928-tól kezdtek látogatni a rosszabb állapotba került kistelepülési könyvtárakat, hogy további könyvekkel egészítsék ki a helyi állományt, közvetlenül a járműről azonban ekkor még nem lehetett kölcsönözni. Egy év múlva indult meg a zealandi

Holbækben az első közvetlen kölcsönzést is kínáló mozgókönyvtár, összesen 300 kötettel. A német megszállástól (1940) 1956-ig nem jártak bibliobuszok az országban. Ekkor viszont egy zealandi iskola döntött úgy, hogy az iskolabuszt minden délután mozgókönyvtárrá alakítják. A bibliobusz-szolgáltatás virágzása Dániában az 1960-as, '70-es évekre tehető. A járművek azonban már előregedtek, kicserélésük pedig igen drága lenne. Így a '90-es évekre feltűnően leromlott a mozgókönyvtárak állaga.⁹ (Valamennyi jelenleg működő dán mozgókönyvtár képe megtekinthető közös bibliobuszoldalukon – www.filibussen.dk.)

Az utóbbi években megfigyelhető tendenciák több okból sem kedveznek a mozgókönyvtáraknak. Egyrészt a lakosság is „mobilabbá” vált, így kevésbé van szüksége arra, hogy a könyvtár egészen a háza kapujáig menjen, másrészt a dán kormány *bibliotek.dk* szolgáltatásának köszönhetően a lakosság minden könyvtári adatbázishoz, és könyvtárközi kéréssel bármely könyvhöz, zeneműhöz, egyéb dokumentumhoz könnyedén hozzájuthat. A fejlesztések lehetséges és kívánatos iránya Dániában is a speciális szolgáltatások irányába történő elmozdulás, illetve a technológiai felszereltség javítása.

A dán mozgókönyvtárak a közigazgatási egységüknek megfelelő területen járnak, bizonyos esetekben pedig több körzet együttműködése keretében járhatnak át egyikből a másikba. Dániában valamennyi mozgókönyvtár személyzete két főből áll: egy sofőrből és egy könyvtárosból.

Itt kevésbé jellemző az iskolákkal való szoros együttműködés, ugyanis a gyerekek rendszerint a jól működő iskolai könyvtárakba járnak, és kevésbé veszik igénybe a mozgókönyvtár szolgáltatásait. Ennek megfelelően rendszerint a bibliobusz számára délután 1-2 óra körül kezdődik és este 7-8 óra körül végződik a munkanap. Az utóbbi negyedszázadban minden bibliobusz-szolgáltatásnak kialakult és viszonylag rögzült is a menetrendje. A megállások időtartama 20 perc és két óra között van.

Dániában az a trend figyelhető meg, hogy a mozgókönyvtárak egyre inkább a települések központja helyett a külvárosi, lakóházas részekben állnak meg. Aarhusban sok külvárosi fiókkönyvtár szerepét a mozgókönyvtár vette át, sőt kifejezetten külvárosi bibliobusz szolgáltatások is működnek. A kistelepüléseken is hasonló figyelhető meg. Egy Hald nevű 600 lelkes településen két helyen is megáll a mozgókönyvtár, és ott két teljesen különböző felhasználói kör számára szolgáltatót.

A speciális szolgáltatásokra legjobb példákat az észak-jutlandi Frederikshavn bibliobuszának kísérletei szolgáltatják. A helyi önkormányzat a mozgókönyvtár segítségével kívánta szolgáltatásait közvetíteni a környező vidék lakossága számára. Ezzel párhuzamosan a helyi rendőrség szintén a busz segítségével kívánta az erősebb jelenléteket biztosítani a környező településeken. Végül a járműben kialakítottak egy ún. rendőrségi sarkot, ahol egy hivatalnok válaszol a jogosítvánnyal, útlevéllal, rendszám táblával kapcsolatosan a lakosokban megfogalmazódott kérdésekre.

Szintén a frederikshavni járművel hirdettek egész éjszakai könyvtári kalandtúrát gyerekeknek. Előzetes meghirdetés után bizonyos esteiken 32 fős, 5–12 éves kor közötti vidéki gyermekekből álló csoportok indulnak útnak a bibliobusszal. Egy cserkészházban éjszakáznak, ahol tábor tűz mellett hallgatják a könyvtáros meséit, és szabad tűzön ételt készítenek maguknak. Másnap újra buszoznak a környező falusi területeken, végül a szülők értük jönnek. A könyvtárlátogatót gyere-

rekeknek nagy élményt jelent, hogy egy izgalmas kiránduláson végig a rendelkezésükre áll egy teljes könyvtár.¹⁰

Norvégia

Az első norvég mozgókönyvtár még az 1910-es években indult Vestre Totenben, ahol a helyi pék vállalta a könyvtáros szerepkörét is, és a kenyérárúsítás mellett könyvkölcsönzéssel is foglalkozott. Norvégiában figyelhető meg az utóbbi években a mozgókönyvtári szolgáltatások legdrasztikusabb mértékű leépülése. A 2003-ban számlált 36-tal szemben¹¹ jelenleg 20 mozgókönyvtár üzemel, ugyanis az elmúlt évek költségvetési megszorításai nyomán a mozgóellátást fogadó önkormányzatoknak is vállalniuk kell a bibliobusz költségeinek egy részét, amire ők sok esetben a szolgáltatásról való lemondással válaszoltak. A sorozatos megszűnések hasznélvezői olyan, akkor még az európai uniós csatlakozásra váró országok voltak, mint például Lettország (az Ogres Centrala Biblioteka 2001-ben éppen Norvégiából kapott egy bibliobuszt, amit azóta is sikeresen üzemeltetnek¹²). Néhány év alatt a korábbi 50 mozgókönyvtári szolgáltatásnak több mint a fele megszűnt.

Talán ennél is nagyobb probléma, hogy a megmaradt mozgókönyvtáraknak is a jelentős része meglehetősen öreg és leromlott műszaki állapotban van. A legfontosabb trendnek itt is a speciális igényekkel rendelkező, olyan jól szegmentálható célcsoportok, mint a nyugdíjasok, napköziotthonos gyerekek, etnikai kisebbségek ellátását tekinthetjük.¹³ Norvégiában minden önkormányzatnak kötelessége könyvtárat fenntartani, így a mozgóellátás elsősorban azoknak kínál hozzáférést a könyvtári rendszerhez, akik valamilyen okból nem képesek igénybe venni a település közkönyvtárát.

A norvég könyvtárügy büszkesége az „Epos” nevű könyvtárhajó, amely évente kétszer látogatja meg a tengerparton elszigetelten élőket, és nyújt nekik kölcsönzési lehetőséget. Elsősorban gyerekek használják, így az állomány fele gyermekkönyvekből áll. Ebből akárhány könyvet ki lehet kölcsönözni. A gyerekek rendszerint élnek is a lehetőséggel, annyi könyvet visznek magukkal, amennyit csak elbírnak az iskolatáskájukban.¹⁴

A következőkben egy tipikus norvég mozgókönyvtári szolgáltatást mutatok be. A drammeni közkönyvtár állományából 50 ezer kötetet különítettek el kifejezetten mozgóellátásra. A nagy számú dokumentumból összesen 3100 fér el a buszon, ám az egyszeri alkalomra jutó viszonylag szerény választékot a buszon lévő állomány állandó cseréjével ellensúlyozzák. Az állomány körülbelül fele-fele arányban gyermekeknek és felnőtteknek szóló könyvekből áll.

Nagy hangsúlyt fektetnek a testi és szellemi fogyatékosok, a kisebbségi népcsoportok, a hátrányos helyzetűek ellátására. Ennek köszönhető, hogy viszonylag nagy számban található a buszon öregbetűs könyvek és hangoskönyvek. Ez utóbbiak azok körében is nagyon népszerűek Norvégiában, akik kiválóan látnak, ugyanis akik a nagy távolságok (és az alacsonyan meghúzott sebességhatárok) miatt sokat ülnek autóban, szívesen hallgatják vezetés közben kedvenc könyveiket.

Norvégiában egyre több bevándorló él. A központi könyvtár polcain valamilyen, a megyében élő nemzetiség nyelvén vannak dokumentumok, ha nem is igazán nagy számban. A bibliobusz állományában ezekből egyáltalán nincsen, de

természetesen kérésre szolgáltatnak a központi könyvtár állományából. A 3100 dokumentum között nagy számú hangkazetta és CD-lemez is van. Videokazettát az egyre szűkösebb anyagi lehetőségeik miatt nem vásárolnak a busz állományába, így a használóknak meg kell elégedniük azzal a lehetőséggel, hogy kérésre a központi könyvtár bármelyik videokazettáját kiszállítják számukra a következő alkalommal.

A menetrendet a használók igényei szerint félévente változtatják. Az újabb megállóhelyek létesítését rendszerint az adott település önkormányzata szokta kérni a könyvtártól. A megállóhely megszüntetésére akkor kerül sor, ha nagyon alacsony a kihasználtsága. A megállások időtartama 15 perc és 2 óra között változik. A mozgókönyvtári ellátás segítségével a könyvtári rendszer által kínált lehetőségek, szolgáltatások ha csak kéthetente negyedórára is, de a tanyákra, néhány lelkes kistelepülésekre is eljutnak. A busz hosszabb időtartamot tölt el az iskolák mellett létesített megállóhelyeken.

A személyzet tagjai két hét alatt kilencféle utat járnak végig, tehát havonta összesen 18 alkalommal indulnak útnak, és kéthetente pénteken van a pihenőnapjuk. A bibliobuszon összesen két sofőr és ugyanennyi könyvtáros dolgozik, de egy úton csak egy-egy van közülük szolgálatban. Mindkét könyvtáros a központi könyvtár munkatársa, és munkaidejük 75 százalékát töltik a mozgóellátással kapcsolatos feladatokkal. A munkafolyamatok teljesen elkülönülnek a központi könyvtárétól. Ezért a beszerzés, feldolgozás stb. feladatai mind-mind rájuk hárulnak. Mindkét sofőr a helyi busztársaságnál dolgozik főállásban, a könyvtár csak rész munkaidőben foglalkoztatja őket. A megállóhelyeken ők is segítik a könyvtárosok munkáját, a kölcsönzések adminisztrációját rendszerint ők végzik. Az ehhez szükséges könyvtáros tanfolyamot a központi könyvtárban végezhetik el a sofőrök.

Nemcsak a munkafolyamatok, de a finanszírozás is különvált a központi könyvtárétól. Korábban teljes egészében közvetlen állami finanszírozásból oldották meg a bibliobuszok fenntartását, mára ez „csupán” 85 százalék. A fennmaradó rész az önkormányzatok költségvetését terheli, ennek következménye, hogy több önkormányzat is a mozgókönyvtári szolgáltatások lemondása mellett döntött.

A buszon két számítógép is van, minden munkafolyamatot (beszerzési adminisztráció, feldolgozás, kölcsönzés) gépen végeznek. Internet-hozzáférés nincs a járművön, de a központi könyvtár rendszerével minden utat követően összekapcsolják a bibliobusz két számítógépét, és áttöltik a kölcsönzések adatait.¹⁵

Svédország

Svédországban kezdődött el legkésőbb a mozgókönyvtári ellátás a négy skandináv ország közül: csupán 1948-ban, Borås városában. A jelenleg könyvtárosképző intézményéről sokkalta inkább ismert egyetemi városban sem volt akkoriban a mai értelemben vett mozgókönyvtár, hiszen a jármű fő feladata a könyvek szállítása volt a központi könyvtárból a fiókkönyvtárakba, és nem biztosított közvetlen kölcsönzési lehetőséget.

Svédországban is megfigyelhető volt az elmúlt évtizedekben a mozgókönyvtárak számának csökkenése. Azokban az években, amikor a legtöbb bibliobusz volt üzemben több mint 130 jármű járta a vidéki területeket, 1999-re a számuk 103-ra csökkent, ám a legutóbbi néhány évben a tendencia megfordulni látszik.

A két fő trend a többi skandináv államhoz hasonló irányba mutat: egyrészt a speciális célcsoportok igényeihez való alkalmazkodás, másrészt a modern információtechnológiai eszközöknek a járműbe való beépítése jelenti a legnagyobb kihívást. Svédországban minden évben megválasztják az év bibliobuszát. Az elmúlt évek győztese jelzik a legfontosabb fejlesztési irányokat:

- Egy az információtechnológiai fejlesztésekre koncentrált (Linköping);
- Egy a messze északi Lappföldön teljesített szolgálatot (Närp bussen);
- Egy a gyerekeknek nyújtott speciális szolgáltatásokat (Gotland);
- Egy az informatikai írástudás fejlesztését tűzte ki célul (Mölnadal);

A fenntartás és finanszírozás terén előrelépést jelent, hogy az utóbbi években a mozgókönyvtárak a közigazgatási egységeken, sőt az országhatárokon is átjárnak. Ennek credményeképpen jelenik meg a közös finanszírozás, ami azoknak a kisebb önkormányzatoknak jelent hatalmas előnyt, amelyek önerőből nem lennének képesek mozgókönyvtárat üzemeltetni.¹⁶

Összegzés

Érdekes kettősség jellemzi a skandináv államok mozgókönyvtárainak fejlődését. Az elektronikus információközvetítés, a folyamatos urbanizáció egyrésztől a mozgókönyvtári szolgáltatások csökkenéséhez vezet, másrésztől ugyanezen hatások azok minden eddigénél nagyobb arányú fejlődését hozta maga után. Az esélyegyenlőség biztosítása az utóbbi évtizedekben nem csupán a város–falu viszonyrendszerben, hanem a speciális igényű rétegek esetében is egyre hangsúlyosabbá válik. Ennek következménye, hogy mind több szolgáltatást fejlesztenek ki olyan jól körülhatárolható csoportoknak, mint a különböző kisebbségek, etnikai csoportok, gyerekek, idősek vagy fogyatékkal élők.

JEGYZETEK

- 1 Finnish Public Library Statistics <http://tilastot.kirjastot.fi/>
- 2 Kyöstiö, Antero: Mobile libraries in Finland in the year 2012 <http://www.kaape-li.fi/~fla/english.htm> (a jövőképet felvázoló eladás 2002-ben hangzott el a Turkuban megrendezett *Nordic Mobile Library Festival*-on)
- 3 A bibliobuszok típusairól bővebben lásd: Tóth Máté: Kistelepülési ellátási formák = Könyvtári Figyelő, 2004. 2. sz. 365–402. p.
- 4 Toiviainen, M.: Snadin matkassa. Lasten kirjastoautossa ahtaus luo tunnelmaa = Kirjastoletti, 2001. 6. sz. 10. p.
- 5 Tóth Dezső: Suomiban jártam – bibliobuszokat láttam = Könyvtáros, 1989. 5. sz. 284–285. p.
- 6 Harju, Elina: Internet bus Netti-Nysse. The heaviest and most yellow mobile service in the World? = Scandinavian Public Library Quarterly, 2004. 3. sz. http://www.splq.info/issues/vol37_3/09.htm

- 7 Wygell-Ryynänen, Barbro: Advanced IT on four wheels = Scandinavian Public Library Quarterly, 2002. 2. sz. http://www.splq.info/issues/vol35_2/11.htm
- 8 Myllylä, Riitta: Still Rolling = Scandinavian Public Library Quarterly, 2003. 1. sz. http://www.splq.info/issues/vol36_1/07.htm
- 9 Myllylä, Riitta, 2003.
- 10 Skamris, Inger: Mobile library services in Denmark = 63rd IFLA General Conference – Conference Programme and Proceedings <http://www.ifla.org/IV/ifla63/63skai.htm>
- 11 Mobil bibliotekvirksomhet 2003 <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/Bibliotek/statistikk/Folkebibliotek/2003/Tabell%205%20190804.rtf>
- 12 <http://www.biblio.ogre.lv/lv/c1/n3/b4/>
- 13 Myllylä, Riitta, 2003.
- 14 Oevstegaard, Anne Maric: „Epos” – Norways floating library = 66th IFLA Council and General Conference, Jerusalem, 2000. <http://www.ifla.org/IV/ifla66/papers/141-175e.htm>
- 15 A drammeni mozgókönyvtári ellátás leírása egy 2004. május 21-i személyes látogatás tapasztalatai alapján történt.
- 16 Myllylä, Riitta, 2003.

Tóth Máté

A muraszombati bibliobusz tapasztalatai

Éppen idén emlékezünk meg a muraszombati mozgókönyvtári ellátás tízéves jubileumáról. És pontosan öt esztendeje, hogy könyvtárunk tulajdonába került egy modern, kimondottan erre a célra készült, minden igényt kielégítő könyvtárbusz. Mivel 2002-ben, a könyvtári tevékenység szlovéniai finanszírozási módjának megváltozása következtében könyvtárunk nehéz helyzetbe került, ez a bibliobusz a megbízható és erős kapocs a könyvtárosok és a város körzetébe tartozó községek között. Mint könyvtárigazgató büszke vagyok arra, hogy sikeres mozgókönyvtári ellátást tartunk fenn, ennek megszervezéséről, működtetéséről, anyagi feltételeinek biztosításáról szerzett tapasztalataimat szeretném megosztani önökkel.

Első kérdés: a cél

1999-ben a célunkat egyszerű volt megfogalmazni: öreg, 28 éves, kisméretű, nem is tökéletesen funkcionáló bibliobuszunkat le kellett cserélnünk. Olyan korszerű járművet kívántunk vásárolni, amellyel gazdaságosan és magas szintű könyvtári ellátást – kölcsönzést és információszolgáltatást – tudunk nyújtani a várostól messzebb eső településeken. Tudni kell, hogy a muraszombati városi

könyvtár ellátási területéhez 12 község 153 települése tartozik, a legtávolabbi mintegy harminc kilométernyi távolságra. A települések között 107-et fogyó népességüként tartanak számon, ezek többnyire az országhatár mentén, gazdaságilag gyengén fejlett, dombos-dombos tájon fekszenek. E vidéken körülbelül 40 ezer lélek él, amelyet papíron 17 könyvtár – ténylegesen mindössze négy – lát el. Ezért is tartjuk nélkülözhetetlenek a mozgókönyvtári szolgáltatást.

A muraszombati könyvtár munkatársainak régi vágya és célja, hogy alakítsák a térség lakosainak olvasási szokásait az általános kulturális színvonal emelése érdekében. Ezzel párhuzamosan nagy figyelmet szentelünk a jobbára helyhez kötött olvasói rétegeknek, vagyis az időseknek, a jövőbeli könyvtárlátogatóknak, az óvodásoknak, illetve az általános iskolás korosztálynak. Mindemellett természetesen tekintetbe kell vennünk a Muravidék lakosságának nemzetiségi összetételét, továbbá azt a tényt is, hogy – államközi megegyezés alapján – évek óta a magyarországi Rába-vidékre is „ellátogatunk” könyvtárbuszunkkal.

A beszerzés szakmai irányelvei

Az új jármű beszerzésénél a következő, a szakmai irányelveket tartalmazó dokumentumokra voltunk figyelemmel:

1. A közkönyvtárakra vonatkozó normatívák és szabványok. = Porocevalcc. 1987. 28. sz.,
2. Novljan, Silva: A könyvtárak belső tereinek tervezése és kialakítása (1998).
3. Szlovén közkönyvtári szabványok (1975),
4. Pestell, R.: Mobile Library Guidelines. (1991),
5. Charter for Public Mobile Library Services (1993),
6. Pugelj, Nika: Beszámoló és elemzés a szlovén mozgókönyvtári tevékenységről (1994)
7. Törvény pénzeszközök biztosításáról egyes kiemelten fontos kulturális programokra a Szlovén Köztársaságban. = Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapja, 1997. 24. sz.,
8. A könyvtári mint közintézményi tevékenység feltételeiről szóló szabályzat. = Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapja, 2003. 73. sz.,
9. Határozat a könyvtári alapszolgáltatásokról. = Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapja, 2003. 29. sz.

Ezekon kívül két rendelkezés jelent meg a bibliobuszokkal kapcsolatban a Szlovén Köztársaság Hivatalos Lapjának 2001. 87. számában.

Helyzetelemzés

Az IFLA mozgókönyvtárakra vonatkozó 1993. évi irányelvei szerint ilyen ellátás szervezhető minden olyan településen, olyan lakott környezetben, ahol valami oknál fogva nem lehet létrehozni a könyvtári szolgáltatásokat hagyományos kölcsönzőhelyi formában. A cél pedig az, hogy a mozgókönyvtár biztosítson a könyvtárral nem rendelkező helyeken is a városiakéval egyenrangú szolgáltatást, és pedig

minden olvasónak kivétel nélkül. A mozgókönyvtári ellátás ezen túlmenően két okból is fontos. Egyrészt, mert fölkeltheti az érdeklődést a könyvtárak iránt, másrészt, mert fönntartja, esetleg bővíti a könyvtári szolgáltatást a hozzá tartozó régió egész területén. Ugyanakkor megválaszolandó kérdések például: hol legyen a bibliobusz telephelye, ki a tulajdonosa, ki viseljen rá gondot? Szerintem a bibliobusz működéséről az a könyvtár gondoskodik, amelynek ehhez megfelelő szakembere és könyvállománya van. A mi esetünkben a tervezéskor olyan döntés született, hogy a busz legyen a muraszombati regionális könyvtár tulajdona, itt ugyanis megfelelőek a körülmények, rendelkezésre áll a megfelelő szakkáder, megfelelő a könyvállomány, van raktár és garázs is.

A foglalkoztatottak

A foglalkoztatott szakemberek száma a könyvtárbuszok számától, a könyvállomány nagyságától, a busz megállóhelyeinek, vagyis a kölcsönzőhelyek számától és a kölcsönzési idő hosszától függ. Az új, 2003-ban hatályba lépett szlovéniai könyvtári törvény a mozgókönyvtári szolgáltatásban, heti 40 órás nyitva tartás esetén egy buszvezetőt és „másfél” könyvtárosi státuszt ír elő. Rendelkezés írja elő azt is, hogy a sűrűn lakott településeket a bibliobusz havonta legalább két alkalommal keresse fel.

Az alkalmazottak szakképzettségének kívánalma természetesen munkakörük-től függ. A mozgókönyvtári szolgáltatás vezetőjének felsőfokú végzettségűnek kell lennie. A buszon dolgozó kölcsönző, állományrendező, a raktárban tevékenykedő könyvtárosoktól középfokú képesítést várnak el. A busz vezetőjétől is megkívánatik a középiskolai végzettség, ezen felül a megfelelő járműtípusra vonatkozó jogosítvánnyal kell rendelkeznie. Amikor a kölcsönzőhelyen áll a busz, a gépkocsivezető is segít a kölcsönzésben.

A muraszombati könyvtárbuszon jelenleg egy gépkocsivezető és egy könyvtáros dolgozik. Tapasztalataink alapján szükség van még egy csoportvezetőre, aki irányítja, szervezi és felügyeli az egész mozgókönyvtári ellátást. Mindazok, akik a bibliobuszon dolgoznak, valamivel magasabb fizetést kapnak, mint városi kollektívák, mert a mozgókönyvtári munka nehezebb.

A bibliobusz kiválasztása

A járművet nyilvános közbeszerzési pályázat útján kívántuk megrendelni, ennek során az alábbi könyvtári szakmai szempontokat foglalmaztuk meg:

- a Mercedes városi busz alvázának különleges felépítése,
- a járműnek az olvasók és a személyzet igényeinek megfelelő felszereltsége (pl. ruhásszekrény, toalett stb.),
- könyvtári felszerelés (polcok, tárlók, támasztékok 5000 könyvtári egységre), gondolva arra is, hogy azok mozgathatók, könnyen karbantarthatók, tisztíthatók, esztétikusak és biztonságosak legyenek,
- számítástechnikai és adatátviteli felszereltség, illetve kompatibilitás a bázis-könyvtár számítástechnikai rendszerével és adatbázisával.

Hangsúlyoznám, hogy a könyvtárbusz műszaki felszerelése során nem érdemes túlzottan takarékoskodni, hiszen a távoli falvakban élő embereknek is érezniük kell, hogy hozzájuk egy jól felszerelt könyvtár látogat el.

A nyilvános közbeszerzési pályázatra két cég jelentkezett. Műszaki, tartalmi szempontból mindkét ajánlat megfelelő volt, de a kedvezőbb ár és a kitűnő referenciák miatt könyvtárunk a domzalei AS REMOT nevű céget választotta ki.

A beruházás pénzügyi konstrukciója

A szlovén állam elvileg és anyagilag is támogatja a mozgókönyvtári ellátás fejlesztését. Esetünkben az 50 millió tolaros beruházást mintegy 80 százalékban támogatta, a fennmaradó részt az érintett községek önkormányzatai állták. A pénzügyi konstrukció ilyen módon zárt volt. Vagyis nem úgy fogtunk bele az új mozgókönyvtár beszerzésébe, hogy csak részben van meg hozzá az anyagi fedezet – a többi meg majd csak meglesz valahogy...

Szemponatok a tervezéshez

Pontosan megterveztük a beruházás időrendjét:

- 1999. szeptember: a busz alvázának megvásárlása, a műszaki dokumentáció elkészítése, a felszerelés megvásárlása,
- 1999. október: a busz felépítményének legyártása,
- 2000. február: a belső berendezés elkészítése és beszerelése,
- 2000. március: a könyvtárbusz műszaki vizsgálata és forgalmi bejegyzése.

A környezeti hatások elemzése során világossá tettük, hogy a könyvtárbusz nem károsítja a környezetet, ugyanolyan résztvevője a közúti forgalomnak, mint a többi jármű.

Gazdasági hatékonyság

A bibliobusz beszerzése nem gazdasági célú beruházás, ezért gazdaságossági mutatóit is nehéz mérni. Haszna, hatékonysága közvetetten nyilvánul meg, amiként a könyvtáráké általában. Fő feladata – ahogyan korábban említettem – az olvasási kultúra terjesztése, elmélyítése, növelve a Muravidék lakosságának kulturális igényét, biztosítja a távolabbra cső települések teljes körű könyvtári ellátását. Elmondhatom, hogy a vidéki emberek nagyon hálásak a szolgáltatásért.

A használat jellemzői

A bibliobusz két alkalmazottja — a buszvezető és a könyvtáros – hetente öt-hat napot tartózkodik a „terepen” Esetünkben új alkalmazottra nem volt szükség, hiszen a régi járművet cseréltük fel újjal.

A mozgókönyvtári állomány beszerzése ugyanúgy történik, mint a több könyvtár esetében, ez is a központi könyvtár gyűjteményének részét képezi. A könyvtárbusz állományát úgy kezeljük, mint egy különgyűjteményt. A busz tetszetős külleme, az igényesen összeállított állomány – jelentősen javította kölcsönzési és könyvtárhasználati mutatóinkat.

A muraszombati könyvtárbusznak 2004-ben 93 kölcsönzőhelyen 2026 beíratkozott olvasója volt, akik 15 943 alkalommal keresték fel a buszt. A könyvtárosok 120 895 kölcsönzést regisztráltak. A mozgókönyvtárnak 13 útvonala van, ezekről az olvasóinkat természetesen tájékoztattuk, és sokan várják a járművet a „megállóban”. Havonta két alkalommal látogatunk el ugyanarra a településre, kivétel képez július és augusztus, a szabadságok kivételének hónapja. A „megállókat” úgy választottuk meg, hogy közösségi intézmények (iskolák, óvodák, templomok, üzletek) közelében legyenek.

Elmondhatom még, hogy a központi könyvtár gondnoka is letette a busz vezetéséhez szükséges járművezetői vizsgát, így szükség esetén képes helyettesíteni a sofőrt. Azt is tervezzük, hogy a mozgókönyvtári ellátásban bevezetjük a második műszakot, azaz megnyújtjuk nyitvatartási idejét.

Végezetül megállapíthatom, már akkor megérte az új könyvtárbusz beszerzése, ha csak egy olyan olvasóra tettünk szert, aki másként nem jutott volna hozzá a könyvtári szolgáltatásokhoz.

Szabó Pahic Zsuzsanna

A Könyvtári Intézet 2005 őszére ismét meghirdeti

HAGYOMÁNYOS ÉS SZÁMÍTÓGÉPES FORMAI FELTÁRÁS (FAT lajstromszám: PLM-029)

elnevezésű akkreditált továbbképzési tanfolyamát

A továbbképző tanfolyam célja, hogy tegye lehetővé a résztvevők számára a formai feltárás során korábban tanult ismeretek felfrissítését, a régi és az új katalogizálási elvek közötti különbségtételt és összefüggések felismerését. A tanfolyam célja továbbá, hogy a résztvevők legyenek képesek a megszerzett tudás gyakorlati alkalmazására, mind a nyomtatott, mind a számítógépes bibliográfiai rekordok előállítására.

A 90 órás tanfolyam **részvételi díja: 60 000,- Ft.**

A következő tanfolyamot **2005. október 10–11–12–13., október 24–25., november 7–8–9., és november 14-én** tartjuk.

Jelentkezési határidő: a tanfolyam kezdete előtt két héttel. A jelentkezési lap letölthető a Könyvtári Intézet honlapjáról: <http://www.ki.oszk.hu/dok/tanfijelentkezes.rtf>

További információ Varga Ildikótól (telefon: 224-3821; e-mail: ivarga@oszk.hu) vagy Fejős Lászlótól (telefon: 487-8643; e-mail: sunt@oszk.hu) kapható.